

יהודה טובין

הציונות לפני השואה ואחריה

חלפו כ־100 שנה (1880) מראשית עלייתם של יהודים שהיו ממבשרי הציונות, 80 שנה מהקונגרס הציוני הראשון (1897) שהפך את הרעיון הציוני לתנועה מגשימת ו־30 שנה להכרזה על הקמתה של מדינת היהודים. אלה הם פרקי זמן, המאפשרים לבחון גם באיזו מידה צדקה הציונות בפתרון שהיא הציגה לשאלת היהודים ומה היתה הצלחתה בהנהגת העם אל מימוש של פתרון זה. בחינה זו אינן חשיבותה רק בתחום הציוני. מאז ראשיתה פקדו את הציונות משברים לא מעטים. לכאורה, ניתן היה לצפות שעם הקמתה של המדינה, אשר סמלה את נצחונה של הרעיון הציוני, תיהפך הציונות לדרך־המלך לגבי העם המנותק ממולדתו ההיסטורית כאלפים שנה. המציאות וימנה לנו הפתעה, שספק אם מישור צפה אותה מראש. מאז קיומה של ישראל, נתונה התנועה הציונית במשבר מתמיד. עלינו מוטלת החובה לבחון את הנורמים אשר גרמו בעבר וגורמים בהווה לאותם המשברים: האם הם תולדה של סתירות, ניגודים ואפילו טעויות חמורות בטהותה של הציונות — או שמא אינם אלא פרי משגים של מדיניות מסויימת או של חולשות בתחום האירגון ודרכי הביצוע.

מאז ימי המבשרים — חובבי־ציון וראשיתה של התנועה הציונית המאורגנת — חזר אותו טיעון עצמו בהצגת והסברת הפתרון לשאלת היהודים: רק עם שזבם של היהודים וריכוזם בארץ־ישראל ושיחזורם מן התלות בחסדיהם של העמים שבקירבם הם התקיימו כל ימי גלותם — יוכה העם, וכל הנמנים עליו, לקיום אנשי ולאומי תקין. מתנגדי הציונות ועוללית אינם מייצגים מהנה אחד המלוכד מסביב לרעיון אחד; הם נמנים על תנועות רעיוניות ופוליטיות סגורות וסגורות זו מזו, שגם נאבקות ביניהן. מתנגדי הציונות, להוציא את הדתיים שביניהם, היו מאוחדים בתפיסה אשר גרסה שהפתרון לשאלת היהודים איננו בארץ־ישראל, אלא בשינוי המשטרים החברתיים והפוליטיים בארצות המושמשות מולדת ליהודים. ריכוז היהודים במאה התשע־עשרה היה בעיקרו במזרח־אירופה. האנטי־ציונות גרסה שעם מיגורם של שלטונות הרשע, הריאקציה והאפליה בחלק זה של אירופה, יוכלו בני עמנו להבטיח את המשך קיומם כפרטים וכיחידה אתנית ולטפח את דתם, תרבותם

ומורשתם ההיסטורית בעלת התוכן והמחנה המיוחדת להם. היו בין אלה אשר סברו, שקיים הצורך להבטיח את הייחוד האתני הזה — ורק משטר דמוקרטי, ליברלי או סוציאליסטי יאפשר את מימוש הדבר. אחרים נרסו, שבמשטר המשוחזר מדיכוי לאומי ומרדיפת מיעוטים אתניים ייווצרו התנאים אשר יאפשרו לכל יהודי לבחור מוצגו ותופשי אם רוצה וזא להמשיך ולהשתייך לקהילה היהודית או להעדיף את התצטרפות אל עם-הרוב ולהשתלב באורחות-חיי ובתרבותו של זה. האנטי-ציונות הדתית, שעד מלחמת-העולם השנייה נלחמה בשצף-קצף נגד הציונות, עשתה כך משום שגרסה כי הישועה תבוא אך ורק מידי שמים, ועל כן כל פעילות לריכוז יהודים בארץ-ישראל ולהקמת שלטון פוליטי יהודי בת מנוגד ליסודות הדת היהודית.

האנטי-ציונות החילונית, על אגפיה והשקפותיה, שילבה עצמה במאבק לשינוי המשטר בארצות מנדט היהודים. האנטי-ציונות הדתית שמרה על תאופי והמחות של קיומה וציפתה ליסודת המשיח. אלה ואלה לא רק הלעיגו לציונות — אלא ראו בה יריב קשה שיש לעשות ככל הניתן להכשילה ועקירתה מקרב היהודים. הציונות, על כל אגפיה, ניסתה לממש את חזונה הן באמצעות עליה והן בהשקעת מאמצים בתחום הפוליטי והמדיני, על-מנת לייצור את התנאים — אף שהם תלויים באחרים — אשר יאפשרו את הגשמתה של הציונות בארץ-ישראל.

באותן עשרות שנים ראשונות בהן התנהל המאבק הפנימי הקשה והחמור בין הציונות ומבשריה לבין כלל מתנגדיה על מנתו ואופיו של הפתרון לשאלת היהודים — התחולל בחיי היהודים במרכז-קיומם במזרח-אירופה תהליך, שבמרוצת השנים היוות את אחד הגורמים הקובעים בעתיד עמנו. בשני העשורים האחרונים של המאה הקודמת ובראשית המאה הנוכחית עד למלחמת-העולם השנייה התרחשה הגירה יהודית רבת-ממדים אל מעבר לים. מיליוני יהודים הגיעו בעיקר לארצות-הברית וקיבוצים יהודיים ניכרים נוצרו גם בארצות אחרות. מן הראוי לציין שהמגני יהודים לא ציפו שישועתם תבוא עם שינוי המשטרים בארצות מגוריהם באירופה ובחרו להגר. גם רבים מחוגי האורתודוקסיה אחזו במקל הנדודים ובחרו לצפות למשיח בארץ-הגירה אחרת. רוב היהודים שנאות בשנים שמרו על זיקתם ונענועיהם לסולדתם ההיסטורית, בהשפעת הדת, משנפתחו להם פתחים לגאולה מוחשית, פנו ברובם המכריע לארצות אחרות ולא לארץ-ישראל. בשנות התגירה התמונית רק כ-3% מן המהגרים היהודים שמו פניהם לארץ-ישראל. גם „הצהרות באלפור“ על הקמת בית יהודי לאומי בארץ-ישראל לא הפכה מנוף לעליה גדולה ולריכוזו של העם היהודי בארץ-ישראל. רק על סף שנות ה-30 של המאה שלנו, כשארצות מעבר לימים לא גילו נדיבות לב לגבי התגירה היהודית, באירופה גברו האותות המבשרים רעות ובארץ-ישראל כבר קיים היה „יש“ יהודי תולך וגדל — הלכו ורבו היהודים שפנו אל הדרך עליה המליצה ונאבקה הציונות.

ניגודי ההשקפות בין הציונות לבין שוללית מצאו את ביטויים גם במאבק ביניהם על התגמונית בציבוריות היהודית, כמו גם בתחומי הדת, התרבות, החינוך, תלשון והייצוג כלפי חוץ. הציונות על כל חלקיה, אם כי כל אחד מהם לפי תפיסתו, ראתה את עצמה כתנועה הלאומית, הממשיכה את המורשת שנוצרה במשך דורות הרבה.

הציונות לפני השואה ואחריה

גם בקרב האנטי-ציונים היו זרמים, אשר ייצגו ונאבקו על המשך המורשת היהודית, אבל חוץ עיצוב גישות והשקפות ייחודיות גם מבחינת מהותן וגם מבחינת צורתן. המחלוקת בשאלת השפות ועל תוכנו ומתחתיו של החינוך היהודי היוו רק מבצע למחלוקת בעלת משמעות עמוקה ביותר. היחס לציונות פילג את כל השכבות הסוציאליות בקרב העם וכן את כל האידיאולוגיות הכלליות. על סף מלחמת-העולם השנייה רכשה אומנם הציונות על זרמיה השפעה רצינית ביותר בקרב המוני העם היהודי; אך כנראה לא נטעה אם נעריך, שספק רב אם היא ייצגה את רוב העם. במרכזי הגולה היהודית היתה הציונות בקו עצלית כמעט מתמיד — אבל בצידה התקיימו ופעלו תנועות וזרמים שנלחמו בה ויטלו אחד מהם ייצג חלקים נכבדים בעם על שכבותיו. המאחד את האנטי-ציונים היתה שלילת הציונות וראייתם כאוטופיה את השאיפה להחזיר את היהודים למולדתם. הם הדגישו שפתרון בעיית העם היהודי אינו מוביל לארץ-ישראל. נוצר פאראדוקס מסוים: האנטי-ציונות — להוציא את האורתודוכסיה — לא רק שהאמינה בפתרון אשר יכול עם שינוי המשטר במזרח-אירופה, אלא חלקים חשובים בתוכה עשו רבות לסייע למימושה של המטרה הזו. הציונות ייצגה את העלית לארץ-ישראל ואת הקמתו של מרכז יהודי גדול וחזק בה; ואילו חלק נכבד מהמוני היהודים נטש את ארצות מזרח-אירופה והיגר לארצות חדשות, כשרק מיעוט פונה לארץ-ישראל. בארצות אמריקה ובדרום אפריקה וכן בעוד ארצות כבר נמצאו, על סף מלחמת-העולם השנייה, מיליונים של יהודים ואילו היישוב היהודי בארץ-ישראל לא עלה במימספרו על חצי מיליון ייחידים.

חשוב לרשום לפנינו את העובדה הבאה: ההשתייכות למחנה הציוני או האנטי-ציונות — לא עלו בחכמה בקנה אחד עם ההגשמה הציונית — העלית לארץ-ישראל. רק מיעוט קטן של הציונים היה בבחינת חלוץ העובר לפני המחנה. התנועה החלוצית אומנם ריכזה בסוף שנות השלושים רבים מבני הדור היהודי הצעיר, אבל גם היא היוותה רק חלק קטן של הדור הזה. לא נעסק עתה בשאלה מה היה קורה במציאות לו... כונתנו להערכת, שלפחות אחרי הצהרת באלפור שהיכתה גלים ברחוב היהודי ועוררה התלהבות רבתה, לו היו או הציונים — ולא כל-שכן כלל היהודים, מנצלים אחרת את ההזדמנות ההיסטורית שניתנה להם¹. אמת, נכון: בריטניה הגדולה לא שמרה אמונים לתבטחותיה, והדברים ידועים. אבל גם חרף התנזקות של השליט המאגדאטורי בעלית — נעלה מכל ספק, שמצבנו הלאומי — בארץ ובריכוז היהודי בגולה מזרח-אירופה — היה במידה רבה אחר. לו העלית והמאבק, גם הלא-שיגרת, על העלית היה אחר מזה שבמציאות². וזה מחדלם של הציונים והיהודים עצמם.

יחסם המוחשי של הציונים לעלית לארץ היה לו גם „כיסוי" מסוים באידיאולוגיה הציונית. אף קונגרס ציוני, מאז 1897 ועד 1978, לא קבע יחס חד-משמעי לגולה. התנועה הציונית מעולם לא ניסחה את יחסה השלילי לקיום היהודי בגולה. היא קבעה את יחסה החיובי לקיום היהודי בארץ-ישראל, אבל לא שללה את המשך הקיום בגולה. גם בסוגיה זו נוצר פאראדוקס שצריך לזכור אותו: האנטי-ציונות ייצגה בעיקר שתי השקפות שאיחדו את כל-כולה (פרט לאורתודוכסיה): אי-האמונה בפתרון הארצי-ישראלי ושלילתו והאמונה בהמשך הקיום היהודי בגולה

בעלת משטר לא־ריאקציוני מתקדם. הציונות, ככלל, לא סתרה את שתי ההשקפות האמונות הללו, אלא רק את זו הנוגעת לארץ־ישראל. שתי תפיסות התרצצו בתוכה ביחס לגולת מאז ראשיתה ועד ימינו אלה: אחת — אשר בהכללה ניתן להגיד שאחדיהעם ביטא אותה — ראתה בציונות מטרה להקים בארץ־ישראל מרכז רוחני יהודי, והשניה — שלגבית צריכה הציונות להיאבק ולא רק לשאוף — לריכוזו של רוב העם במולדתו.

מיד לאחר מלחמת־העולם השנייה והשוואת דומת היה כאילו הוכח בעליל שאין עתיד ואין בטחון לקיום היהודי שלא בארצו, במולדתו ובמדינתו העצמאית. לא רק תקופת היטלר והנאציזם שיטשה תוכחה ניצחת למסקנת זו, למדנו לדעת, שתאחריות להשמדת המיליונים חלה לא רק עליהם, העמים בקירבם בוצעה ההשמדה, ולא רק הגרמנים, שיתפו פעולה עם המרצחים והשורפים, אלה מהם עלי־ידי מעשים ושיתוף־פעולה ואלת באדישותם, אי־מעורבותם וסירובם להחיש עזרה למזעזעים להשמדה. רק מעטים מאוד לא איבדו את צלם האדם שלהם. גם העמים שבתחומי ברית־המועצות לא נתנו אחרת כלפי היהודים, היחס של המשטר הסובייטי, תחת שלטון סטאלין, נשא בחובו סכנות חמורות מאוד גם לקיומם הפיסי של היהודים. מקובל ליחס את הסכנות האלה לאיש סטאלין, וייתכן מאוד שווחי הערכה התואמת את המציאות, אך אל לנו להתעלם מכך שמדיניותו של השליט בקרמלין הייתה בבחינת חוק כל יעבור כרחבי ארץ הסובייטים. הרצח בדם קר של המספרים היהודים לא נתקל בהתנגדות כלשהי בתוך המדינה השלטת על חלק ניכר של כדור הארץ. האיש אשר לא חיסם להשמיד מיליונים של בני ארצו, ואפילו של תמוצי קומוניסטים הנאמנים לא רק למשטר אלא גם לו אישית, לא היה נרתע גם מלממש את הפתרון שלו לשאלת היהודים, שמבחינת האכזריות והתוצאות ספק אם היה „מפגר“ אחר השיטות שהיא הנהיג במחנות ובגירושים.

מלחמת־העולם השנייה והשוואת מהות פרשת־דרכים היסטורית בגורלו של עמנו ובקביעת גורלו — וזה מבחינות שונות, שכל אחת מהן נודעת לה השפעה שקשה להגות בערכה. לא רק שליש של בני עמנו הושמד ועל־ידי כך הועמדה בסימן שאלה היכולת להבטיח את המשכיות קיומם של יהודים לעתיד לבוא. המורשת היהודית, על כל היבטיה, נפצעה פצעים המסכנים את עצם קיומה. אמת נכון: היום, למעלה מימי דור ראשון לאחר השואה, הגנו עדים לעובדה הניצחת, שהעם היהודי לא אמר גואש וגילה חיוניות רבת עוצמה בתחומים שונים של קיומו ובמאבק על הבטחת עתידו כיחידה לאומית בעלת ייחוד משלה. היבט אחר של תוצאות אותה זוועה שקשה למצוא דוגמתה בקורות האדם עלי אדמות ושפקדה אותנו תחת שלטונו של הנאציזם — היא זו שמקובל לכנותה או לסמנה תחת הכותרת „משואה לתקומה“. בצדק מרבים להצביע על כך, שהתקומה באמצעות השגת עצמאותנו במסגרת מדינת ישראל קשורה בשואה ובכל אשר קרה בתוכה ואחריה. נראה לנו, שהיום ניתן כבר להעריך לא רק את הקשר שבין ההשמדה לבין הקמת המדינה ב־1948, אלא את ההשפעה המכרעת שהייתה למלחמת־העולם השנייה, וגורל היהודים בה, על סיכוייה של התגשמה הציונית. נקדים ונעלה את מסקנתנו לפני שננסה להסבירה להלן: ייתכן מאוד, שהשוואה על כל היבטיה לא

רק שאיפשרה את הקמתה של מדינת ישראל שלוש שנים לאחר סיומה של מלחמת-העולם השנייה, אלא היא גם היוותה גורם מכריע להבטחת סיכוייה של הציונות להתגשם כפתרון בעל חשיבות מנרעת לשאלת היהודים והבטחת עתידם כעם.

כבר הזכרנו לעיל, שעם פרוץ מלחמת-העולם השנייה מרבזים היו בארץ-ישראל כחצי מיליון יהודים. מבחינת הידוש הקשר בין עם ישראל לארץ-ישראל היה זה סיכומה של הציונות לאחר כ־60 שנה מראשיתה של העליה היהודית (1880–1939), כ־42 שנה לאחר תקונגרס הציוני הראשון (1897–1939), כ־32 שנה לאחר הצהרת באלפור (1917–1939). בכל אחד מפרקיהוּמָן שצינו פקדו את המוני היהודים באירופה, ובמיוחד במזרח אירופה, תהליכים ומאורעות אשר דחפו אותם לגילוי יוזמה רציניים ולגיוס מאמצים עצומים כדי להבטיח את עצמם. די לעיין בפרק ההיסטוריה המקדש לתקופה זו, שראשיתה בחלק האחרון של המאה הקודמת, על-מנת לעמוד על כל אשר איים על קיומם הפיסי של היהודים ועל האפשרות להבטיח לעצמם תנאי חיים מינימאליים. כבר אמרנו, שעל רקע זה גדלה והסתעפה השפעתה של הציונות ברחוב היהודי. אבל אם נסכם את אשר ביצעו היהודים הלכה למעשה כדי להיחלץ מהמחיצה — תרי השנים של הציונות אינם יכולים לרשום לעצמם תוצאות מפליגות. במקום עליה רבתי — באה הגירה רבתי. ספק רב אם ניתן לקבוע, שהגירת המיליונים בסוף המאה הקודמת ובראשיתה של המאה שלנו פנתה לארצות שבהן ציפו להם תנאי חיים קלים, שלא תבעו מאמצים עצומים כדי להיקלט בהן. אמת נכון: אין זו מליצה כשאומרים שארץ-ישראל היתה באותן שנים ארץ שממה, שצריך היה לבנות וליצור בה הכל מחדש. אבל גם בארצות אמריקה וכן באפריקה הדרומית נתבעו המהגרים החדשים לעבודה קשה ומפרכת, תנאי קיום לא קלים כל עיקר ויכולת הסתגלות קשה למהגרים שבאו משכעים ארצות ושדיברו בשבעים לשונות. לו היו היהודים משיקעים בארץ-ישראל את כל אשר השיקעו — מבחינת הסבל, העבודה הקשה וגיוס כוחות הנפש כדי להסתגל ולהחזיק מעמד — בארצות הגירות, היה מצבו של עמנו במלחמת-העולם השנייה שונה לטובה במידה שקשה להעריכה, ממה שעבר עליהם במציאות. לו יכולתם הברוכה בכל תחומי החיים והיצירה היתה מתגייסת בבניין חיים יהודיים ומשק יהודי וחברה יהודית בארץ-ישראל, ייתכן מאוד וכבר עתה יכולנו לשמש דוגמה וטופת לרבים אחרים. זאת ואף זאת: נחטא לאמת ההיסטורית אם נגיד שאותם מיליונים, שלא היגרו או לא עלו, לא גילו חזיונות עצומה ויכולת עמידה, ואפילו במאבק, לקיומם ולהבטחת עתידם. די אם נזכור את קורות היהודיים במאה העשרים בארצות אירופה השונות. פעילותם של היהודים במה שאנו מכנים „שדות זרים“ — מהווה דבר שמבחינות שונות אפשר רק לתגאות בו. נסתפק רק בראשי פרקים אחדים: הכנת הכוח המהפכני ברוסיה הצארית, המהפכות בארץ זו ב־1905 וב־1917, הסיוע להבטחת קיומו של המשטר הסובייטי בשנות המאבק הטוטאלי נגד הקמים להשמיר, בניגם של המשק, התרבות, המדע והאמנות הסובייטיים, ההשתתפות במאמצים לשינויה של נרמניה לאחר מלחמת-העולם הראשונה מבחינה פוליטית וחברתית, התרומה לתרבותה של ארץ זו, גילוי המאמצים והיוזמה בארצות השונות של הגוש הסובייטי ועוד ועוד. לא בכדי מצביעים על חלקם והשפעתם של היהודים על התפתחותה של התרבות,

האמנות והמדע בעולם בו אנו חיים במאה העשרים. אך גם במסגרת חייהם שלהם לא נכנעו היהודים לתנאי קיומם החמורים והמכבידים; הם גילו לא רק יכולת עמידה, אלא גם יכולת התחדשות ויצירה מפליאים. לו היו היהודים, ב־100 השנים האחרונות, מאמצים לעצמם למעשה את הציונות כדרך העיקרית והקובעת — אם לא הבלבדית — לפתרון בעייתם, היו קורות עמנו שונים מן הקצה אל הקצה ממה שמוכר לנו עתה.

בשנים הקרובות למלחמת־העולם השנייה — ובמיוחד בשנות השלושים — היו סיכוייה של ההגשמה הציונית לזטים בערפל ועוררו ספקות רבים. העינות עם הערבים לבש צורות קשות יותר וחמורות יותר. בריטניה התנכלה להגשמה ציונית ראויה במידה כלשהי לשמה. קשה היה לחוות — אם בכלל — איך ומתי יצליחו היהודים להגיע לרוב בארץ־ישראל. הדבר היה בבחינת חלום רחוק ביותר. הסיכויים להקמת מדינה יהודית לא נראו באופק.

השתלטותו של היטלר על גרמניה וכל אשר ביצע הנאצים לאחר־מכן לפני 1939, וביזתה בשנות המלחמה, קבעו את גורלה של הציונות. בין אם קביעה זו נעשתה לנו ובין אם לאו, כך נראה לנו סיכום העבר הקרוב הרחיב בדמ עמנו. המאבק הרציני על עליה שלא בדרך השינוחית והליגאלית, באמצעות התעפלה, לבש צור וגידים בראשית שלטונו של היטלר. אך הגורמים המכריעים התרחשו בשלב האחרון של המלחמה ומיד אחריה. „הברית“ וכל אשר צמוד וקשור בה, ושהגורם הקובע בה היו היהודים משארות הפליטה, הם אשר הפכו את הציונות לגורם הראשי ואולי הבלבדי הנלחם על עתידו של העם והצלת חיי יהודים תוך מאמצים להבטחת עתידם. הדברים ידועים ולא נחזור עליהם. כוח המחץ של מאות האלפים שגמרו אומר להגיע למולדת — חבקים את הדרך להגשמה הציונית בקנה־מידה ראוי לשמו והביא בעקבותיה להקמתה של מדינת היהודים. התנכחותו של „העולם הגדול“ לגורל היהודי והעמידה מנגד במלחמה ומיד אחריה — הפכו בידענו לכוח פוליטי שלא איפשר לאחרים להתחמק ממנו. גם לחצם של היהודים בארצות שאנו מכנים „העולם התופשי“, ובעיקר בארצות־הברית, תרם את תרומתו במאבק זה. אך זאת לזכור ולא לשכוח: הציבוריות היהודית בארצות־הברית התלכדה מסביב להקמת המדינה באמצעות החלוקה — בעיקר בשל לחצם של היהודים משארות הפליטה. שני גורמים הביאו להתלכדות כמעט מלאה זו של יהדות אמריקה: רגש האשמה על מיעוט תגובתם בשנות המלחמה למתרחש בארצות אירופה הכבושה והתלטתם הנחרצת של הניצולים ממתנות ההשמדה ומקרב מורדי הגיטאות והפארטיזאנים שפתרון בעייתם הוא אך ורק בארץ־ישראל. מיד עם סיומה של המלחמה ניסו גורמים אנטי־ציוניים ולא־ציוניים בקרב יהדות אמריקה לכוון את היהודים במתנות הפליטים באירופה ובדרכי נדודיהם לחזור אל הארצות בהן סקדה אותם השואה. סירובם של היהודים האלה לקבל את המלצותיהם אלו והעובדה שארצות „העולם התופשי“ רצו להישאר תופשיים מהגירה יהודית אליהן בקנה־המידה שממדי אסון היהודים תבע זאת, הכריעו את הכף לטובת ארץ־ישראל גם בקרב היהדות האנטי־ציונית והלא־ציונית. לא בנקל הם קיבלו את הדין; הם הסתגלו אליה, ואף אימצוה, רק שלב אחר שלב — וזה בלחץ שבא משארות הפליטה ומהציונות לכל אגפיה.

הציונות לפני השואה ואחריה

נעלה מכל ספק, שה"י היהודי שנוצר בארץ-ישראל מאז 1880, רק הוא איפשר את הקמתה של מדינת היהודים. אך ללא הלחץ של שאריות הפליטה, אשר בשאת אתה ובתוכה את התגלמותה ומורשתה של השואה, ספק רב אם היינו מגיעים למאי 1948 כפי שהגענו.

אמרנו לעיל, שעם סיומה של מלחמת-העולם השנייה דומה היה כאילו הוכחה בעליל האמת אשר בציונות. מסקנה זו נכונה היא רק לגבי פרק-זמן מסוים. ככל שאנו מתרחקים מ-1945 ומ-1948 נראים הדברים אחרת.

מראשיתה של הציונות היו בתוכה הערכות שונות לגבי מידת השפעתה של מה שמכונה, המצוקה היהודית" על תהליכי ההגשמה הציונית. גם היום לא ניתן לסכם את ההערכות בסוגיה זו סיכום חד-משמעי. נוכחנו לדעת, שעד לשואה הפכה המצוקה היהודית לטח המגשים את הציונות, בקנה-מידה מצומצם למדי. במידה ואפשר להכליל את השואה בנוסחה של המצוקה היהודית, הרי כבר קבענו את הערכתנו על השפעתה בתהליך ההגשמה הציונית. גם העובדה שלא כל שאריות הפליטה מצאה לה מקלט או בסיס לבניין חיים חדשים בארץ-ישראל — אינה משנה את הערכתנו הנ"ל. אם נרצה להישאר נאמנים לאמת ההיסטורית, הרי צריך לסכם ולקבוע: מצוקה נוספת, שהייתה תולדתה של הקמת המדינה, הפכה לגורם שאף הוא היה בין אלה המכריעים להבטחת קיומה ועמידתה עד היום הזה; כוונתנו לאותם מאות אלפי היהודים מארצות ערב, אשר נאלצו לעזוב את המקומות בהם חיו אבותיהם ואבות אבותיהם דורות לא מעטים. העובדה שלא כל יוצאי מדינות ערב הגיעו לישראל — אינה משנה את מסקנתנו זו.

כיום, דור אחד לאחר הקמת המדינה, אפשר לסכם את קורותיה של הציונות — כתנועה הלאומית של העם היהודי, שהתקיים בתנאים ייחודיים ואף יוצאי דופן — שזכתה להישגים עצומים שקשה למצוא דוגמתם בהיסטוריה של האנושות. אך נצחון זה של הציונות טרם הובטח לצמיחתה וטרם הפך לנצחון מלא. לא נעסוק הפעם בגורמים שמתנצח לנו — הסכסוך עם הערבים, שתוצאותיו תלויות לא רק בנו וביחסו של העולם בו אנו חיים. אבל גם מבחינה יהודית הנצחון טרם הובטח כבר קיימא, וזה באשר הוא אינו מלא ושלם.

להוציא יהודים שהשפעתם היא שולית, ניתן לנו לקבוע שהאנטיוציונות, כפי שהיתה קיימת עד למלחמת-העולם השנייה והשואה והקמת מדינתנו, נעלמה מהחיים היהודיים. הציונות הוכיחה גם שאין היא אוטופיה, ושאלו היא לא היתה מקימה בארץ-ישראל את אשר הקימה, היה עתידו של העם היהודי, ושל היהודים כפרטים, מלווה ספקות רציניים ביותר. ספק אם קיים בימינו גורם יהודי בעל השפעה שאיננו רואה בסולידאריות המירבית עם המדינה של היהודים ובהבטחת קיומה והצלחתה — צו עליון שאין אולי למעלה ממנו. במודע, או תוך הדחקה של ניסוח הדבר, יודעים כל היהודים בפזורותיהם — שכשלושה של ישראל הוא כשלונם-הם פשוטו כמשמעו, שישיפיע על תנאי קיומם ועל גורלם.

אך הוויכוח הגורלי, על מקומה של הגולה בתורה הציונית והיחסים הצמודים לזה, טרם הגיע לקיצו. ממדי ההגשמה הציונית בעבר הקרוב והרחוק — המהווים גם גורם מכריע לגבי בטחון קיומה של המדינה — מעוררים בימינו ספקות ותהיות.

העליה לישראל היא מאוד מוגבלת. גם המצוקה הקיימת עתה בחיי היהודים, אינה מביאה אלא מיעוט של הנפגעים אל מדינתנו. יהדות קובה לא הגיעה לישראל. הנסיון הקצר שרכשנו עם יהדות צ'ילה אינו מעודד. אם לא יחולו שינויים מפליגים, לא קשה לגבא מה יעשו יהודים בארצות דרום-אמריקה, ואולי אף באפריקה הדרומית, אם הסכנות הצפויות להם אכן הם וחלילה תתממשנה. בקרב יהודי ברית-המועצות ניתן לאבחן את אשר קיים גם בארצות המערב: תחיה מפליאה של הציונות, נכונות של יהודים להישאר במקומותיהם, אם אך יינתן להם להתקיים, ולו גם במחיר טמיעת ורצון של לא-מעטים לעזוב — אבל לא לישראל. למעשה, אם כי אולי לא להלכת, קשה לאבחן בימינו שוני ביחס לעליה בין ציונים ללא-ציונים. מיליונים של יהודים מאמינים שבתנאי המערב הדמוקרטי ניתן לקיים, וכנראה גם להתבטח במידה סבירה, את המשך הקיום היהודי. בסוגיה זו ספק אם קיים ניגוד בין תפיסתם, לפחות למעשה, של היהודים והציונים האלה לבין והערכה שהיתה מקובלת בעבר על הלא-ציונים, שהאמינו בהמשך הקיום היהודי בארצות פזרתם, וזה כמטבון בתנאים עליהם הצבענו לעיל.

ישראל משוועת לעליה. מצבנו בסכסוך עם הערבים היה אחר אילו זו היתה מקבלת ממדים יותר רציניים. הציונות אינה יכולה לסכם את מאה שנות קיומה של עליה יהודית לארץ-ישראל בהוכחה ניצחת למלוא צדקת דרכה ונצחונות. מסתבר שגם השואה וגם תהליכי ההתבוללות הקיצוניים, ואפילו הטמיעה, לא שינו את היחס לעליה במובן חיובי יותר אפילו בקרב הציונים. מסתבר, שהסיועון כי היהודים התקיימו, מאז ימי הבית הראשון והשני, כעם אשר בחלקו הניכר היה מפורז בין הגויים — והדבר הפך לחלק אינטגרלי מאופיו, מהותו והווייתו — אינו ניתן גם היום, גם על סמך הנסיון של מאה השנים האחרונות, לתכחשת, ולא כל שכן להפרכת.

חאם הסיקה הציונות, כולל היישוב במדינת היהודים, מסקנות בעלות משמעות מלקחי השואה? התשובה אינה יכולה להיות פשטנית וחד-ממדית. ישנם לקחים שהפכו לחלק של תודעתנו ותחישתנו. הכורח בקיומה של יכולת ממסית לתגנת על חיינו בכל אתר ואתר, כנראה חדרה למודעות העם. כל מלחמות ישראל בארצו מלוחות, במודע או בתת-מודע, במורשת השואה, הסולידאריות היהודית בכל רחבי העולם והמאבק נגד כל פגיעה ביהודים הפכו לגורם בעל חשיבות ראשונית בקיום היהודי של ימינו. אך מכאן ועד למיצוי מלוא המסקנות ועיכולן רחוקה הדרך מאוד. ההיסטוריה כאילו אינה תוזרת על עצמה. אך אנו חיים בעולם אכזר, בו לא פסקו התופעות הקאניבאלייות. לא כל אשר קרה — צריך לקרות שנית, ולא-כל-שכן באותם צורת, מתכונת והיקף כפי שקרה. שנאת היהודים המתמשכת ומתרחבת מראה פעם נוספת שהיא לא רק קיימת ותוסיף להתקיים, אלא שהיא שוב לובשת צורות חדשות, שאינן משנות את התוכן המהותי של מה שליוות את קיומנו מאות בשנים.

האומנם צריך לסכם, שבני-אדם אינם מאמצים לעצמם את לקחי ההיסטוריה, והיהודים מספקים עדות נוספת לאמת זו?

IN THIS ISSUE

100th Anniversary of Janesh Kortchak's Birth

- Israel Gutman, who personally knew J.K. and witnessed the work he did in the Warsaw Ghetto, gives a character sketch of this great educator who remained faithful to his words to the end.
- Two of Janos Kortchak's letters to his friend in Kibbutz Ein-Harod, with him his stayed during his visit in Eretz-Israel, give us to understand his poetic and sensitive soul.
- Joseph Arnon, of Kibbutz Ein-Hamifratz, who did a great deal to have Kortchak's writings published, also abroad speaks of the nature of his letters.

Testimonials

- Reuben Ben-Shem, one of the survivors of the Warsaw Ghetto, kept a very detailed diary there giving many particulars about Jewish life during those years. We print here some parts of this diary.
- Joshua Büchler, a member of Kibbutz Lehavot Haviva, was among the children imprisoned at the camp of Buchenwald. He gives evidence on one of the "Blocks" there and on the children therein.
- Ze'ev Milikovsky, a member of Kibbutz Eilon, who served in the Red Army and later on was one of the many who spent the years in Soviet Camps and on the roads, has recorded what happened to him. Here we print part of his testimony covering the outbreak of the war between Germany and the U.S.S.R.

Articles

- Jehuda Tubin, of Kibbutz Beth Zera, tries to give a summary of Zionist ways from the beginning of the Aliya in the 1880es to our day, and the realisation of Zionism especially after the holocaust as well as on the attitude of contemporary Jewry to Zionism and to the State of Israel.
- Emil A. Fackenheim, of Toronto, Canada, one of the outstanding research workers on the holocaust, deals with our existence now, after Aushwitz.
- The well known American-Jewish historian Leon Dzik deals with the extermination policy of the Nazis and how far it was influenced by the fact that Jews were also manpower.